

Олександр МУЗИЧКО,

orcid.org/0000-0002-8019-2254

доктор історичних наук,

професор кафедри археології, етнології та всесвітньої історії

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Одеса, Україна) sandro06@ukr.net

КНЯЗІВСЬКИЙ РІД ЦІЦІШВІЛІ В ІСТОРІЇ ГРУЗІЇ: ПРОСОПОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

Повномасштабне російське вторгнення до України актуалізувало для багатьох українських родин питання про своє коріння, спонукало переосмислити своє місце в історії з проекцією на сучасність. У статті розглянуто початковий етап історії грузинського роду Ціцішвілі. В українській історіографії відсутні спеціальні дослідження, присвячені поставленій проблемі. Також в українській історіографії не існує жодного дослідження про окремих представників роду. Вивчення роду Ціцішвілі почалося наприкінці XIX ст. в контексті вивчення «російських дворянських родів», видання біографічних словників. Було намічено основні факти та лінії досліджень. Рід Ціцішвілі, подібно до багатьох аристократичних родів в усьому світі, має легенду про свою генезу. В даному разі йдеться про погляд на єврейське походження роду. Цей погляд вкорінився передусім завдяки справді великій тяглій традиції проживання євреїв на території Грузії та їх участі у культурних та соціально-економічних процесах. Ім'я «Ціці» рідкісне для Грузії та, ймовірно, походить від слова «ціцит» – назви юдейського релігійного атрибуту. Наприкінці XV ст. в історії аристократичного клану стався переломний момент – переселення Зази Панескертелі-Ціцішвілі та його сина Кайхосро з регіону Тао до Картлі. Новою вотчиною роду стали передгір'я долини Дзамі та околиці Нічбісі. XVI–XVII ст. стали часом найбільшого піднесення роду Ціцішвілі, представники якого обіймали найвищі військові та адміністративні уряди в Картлійському царстві. Водночас, у XVII столітті клан Ціцішвілі став розгалуженим і вже на початку наступного, XVIII століття, існували окремі гілки роду, що були пов'язані між собою тільки віддаленими родинними зв'язками. З кінця XVII століття князі Ціцішвілі належали до найіменитіших родів Грузії, тримали різноманітні генеральні уряди в часи правління царів Вахтанга VI, Теймураза II та Іраклія II Великого. Вже на початку XIX століття кварельські Ціцішвілі стануть ключовими постатями національно-визвольного руху проти нового, ще більш підступного ворога – Росії.

Ключові слова: рід Ціцішвілі, євреї, Грузія, аристократія, просопографія.

Oleksandr MUZYCHKO,

orcid.org/0000-0002-8019-2254

Doctor of Historical Sciences,

Professor at the Department of Archaeology, Ethnology and World History

Odessa I.I. Mechnikov National University

(Odesa, Ukraine) sandro06@ukr.net

THE PRINCELY TSITSISHVILI FAMILY IN THE HISTORY OF GEORGIA: A PROSOPOGRAPHICAL ANALYSIS

Purpose of the study. To determine the genesis of one of the Georgian aristocratic families of Tsitsishvili. To reveal the milestones of the activities of the main representatives of the family and the context of the history of Transcaucasia. To present prosopographic portraits of the family members.

Research methodology. Based on the principles of objectivity and historicism, it includes methods of analysis and synthesis, comparative and prosopographic analysis.

Scientific novelty. For the first time, the prosopography of the Tsitsishvili family has been analyzed in detail in the context of historical events of the Middle Ages and modern times

The article analyzes the history of the Tsitsishvili family/ Tsitsishvili family, like many aristocratic families around the world, has a legend about its genesis. In this case, we are talking about the view of the Jewish origin of the family. This view took root primarily due to the truly great long-standing tradition of Jewish residence in the territory of Georgia and their participation in cultural and socio-economic processes. The name "Tsitsi" is rare for Georgia and probably comes from the word "tsitsit" – the name of a Jewish religious attribute. At the end of the 15th century, a turning point occurred in the history of the aristocratic clan – the resettlement of Zaza Paneskerteli-Tsitsishvili and his son Kaikhosro

from the Tao region to Kartli. The foothills of the Dzami valley and the vicinity of Nichbisi became the new patrimony of the family. The 16th–17th centuries were the time of the greatest rise of the Tsitsishvili family, whose representatives held the highest military and administrative offices in the Kartli kingdom. At the same time, in the 17th century, the Tsitsishvili clan became branched and already at the beginning of the next, 18th century, there were separate branches of the family, which were connected only by distant family ties. From the end of the 17th century, the Tsitsishvili princes belonged to the most illustrious families of Georgia, held various general governments during the reigns of kings Vakhtang VI, Teimuraz II and Heraclius II the Great. Already at the beginning of the 19th century, the Kvareli Tsitsishvilis would become key figures in the national liberation movement against a new, even more insidious enemy – Russia.

Key words: Tsitsishvili family, Jews, Georgia, aristocracy, prosopography.

У сучасній Україні навіть в умовах відбиття російської агресії активно розвиваються генеалогія, просопографія, некрополістика, долаючи імперські та советські ідеологічні нашарування. Проте, переважають дослідження суто українських родин та родів, але значно менше уваги приділяється всесвітньо-історичним сюжетам. Повномасштабне російське вторгнення до України актуалізувало для багатьох українських родин питання про своє коріння, спонукало переосмислити своє місце в історії з проекцією на сучасність.

Мета статті. Визначити генезис одного з грузинських аристократичних родів Ціцішвілі. Розкрити віхи діяльності основних представників роду і контексті історії Закавказзя. Навести просопографічні портрети представників роду.

Аналіз досліджень. В українській історіографії відсутні спеціальні дослідження, присвячені поставленій проблемі. Також в українській історіографії не існує жодного дослідження про окремих представників роду. Вивчення роду Ціцішвілі почалося наприкінці XIX ст. в контексті вивчення «російських дворянських родів», видання біографічних словників [7; 9; 11]. Було намічено основні факти та лінії досліджень.

Основна частина. Засновником роду був Захарія (Заза) Панаскертелі – полководець цариці Тамар Великої (1184–1213). Він відіграв ключову роль у придушенні повстання на чолі з колишнім чоловіком цариці – князем Юрієм Боголюбським. Отримав у спадкове володіння титул тавада та уряд еріставі Тао, окремо – замок Панаскерті (сучасне село Ашакираджасу в районі Олур провінції Ерзурум, Туреччина) [12, с. 267]. У збірнику документів «Грузинські дворянські акти та родовідні розписи. Матеріали для історії Грузії», складеному та опублікованому 1893 р. істориком Александром Хаханішвілі, зазначено: «Князі Ціцішвілі – вихідці з Юдеї. Прийшли в Ахалцхе при цариці Тамар, яка віддала їм маєток Панаскертський» [17, с. 5].

Традиційно стверджують, що Захарія Панаскертелі – засновник роду Ціцішвілі – був етнічним євреєм. Про це, зокрема, писав у XVIII столітті й

принц Іване Багратіоні – один із перших грузинських істориків, син останнього царя Картлі-Кахеті Георгія XII і пасинок цариці Маріам Ціцішвілі. Він прямо назвав першого Ціцішвілі «вихідцем з Уріастану» («урія») – одне з грузинських найменувань євреїв [21, р. 279]. Такий наголос пояснюється й тим, що були поширеними й погляди на єврейські коріння самих Багратидів.

Історія євреїв Грузії починається задовго до сицилійських подій 14 століття – відразу по руйнуванню Першого Єрусалимського Храму. Перша група юдеїв прибула до Грузії після завоювання Навуходоносором II Єрусалима (VI ст. до н.е.). Тоді євреї з Вавилонії прибули до Грузії, південна частина якої увійшла до складу давньоперсидської держави Ахеменідів.

З іменем князя Захарії також часто пов'язують одну з хвиль єврейської міграції до Грузії – у часи цариці Тамар Згідно з родинними переказами, зафіксованими починаючи з XVIII століття, Захарія (Заза) народився на Сицилії у заможній єврейській купецькій родині. Згодом Заза разом із кількома сотнями єврейських родин прибув до Тбілісі, столиці грузинських царів [13, с. 155–159].

Захарія Панаскертелі, опинившись на службі в грузинських царів, прийняв християнство, як і багато інших сицилійських євреїв. Тим не менш, його нащадки пам'ятали про своє єврейське коріння. Про це, зокрема, свідчить ім'я праправнука Захарії (Зази) – Ціці Панаскертелі, що став засновником картлійської гілки роду – Панаскертелі-Ціцішвілі.

Ім'я «Ціці» рідкісне для Грузії та, ймовірно, походить від слова «ціцит» – назви юдейського релігійного атрибуту: сплетених пучок ниток, які зобов'язані носити на одязі (зокрема, на молитовній накидці таліті) чоловіки, старші 13 років (вік барміцва). Ціцит нагадує єврею про 613 заповідей Тори (у слові «ціцит» зашифрована гематрія 600, у кількості ниток і вузлів на китиці – число 13).

Ціці Панаскертелі був одним із воєначальників грузинського царя Баграта V Великого (1360–1393), брав участь у війні з Тамерланом, який вторгся в Грузію. За військові подвиги цар нагородив Ціці значними маєтностями в Картлі [13, с. 158]. У XV ст.

рід породичався з правлячою династією Багратіоні. Сіті Панаскертелі-Ціцішвілі (онука чи правнучка Ціці) стала дружиною царя Вахтанга IV (1442–1446), проте дітей йому не народила.

Її племінник Заза Панаскертелі-Ціцішвілі увійшов в історію як видатний вчений, перу якого належить «Карабадіні» («Книга лікування», 1486 рік) – один із перших збірників із медицини, написаний грузинською мовою. Сучасники називали Зазу «великим цілителем і головним мудрецем» [19, с. 3].

Панаскертелі-Ціцішвілі також був вправним воїном: разом із сином Кайхосро він воював на боці Костянтина II – останнього правителя єдиного Грузинського царства (1478–1490) [6, с. 25–26].

Наприкінці XV ст. в історії аристократичного клану стався важливий момент – переселення Зази Панаскертелі-Ціцішвілі та його сина Кайхосро з регіону Тао до Картлі. Новою вотчиною роду стали передгір'я долини Дзамі та околиці Нічбісі – саме тут нащадки Зази Ціцішвілі століттями контролювали велике феодалне князівство Саціціано, відоме також як «Царське Садрошо», адже його володарі володіли спадковим титулом сардарів – командувачів особистої гвардії картлійських царів. Цей уряд передавався від батька до старшого сина [22, р. 97–98.]. Першими відомими командувачами «Царського Садрошо» були Заза Панаскертелі-Ціцішвілі, згодом – його старший син Кайхосро, на початку XVI ст. – князь Мераб Ціцішвілі (ймовірно – син Кайхосро) [22, р. 1082109].

Історичне джерело 1552 року згадує наступного сардара з роду Ціцішвілі – воєначальника Парсадана Ціцішвілі, що супроводжував царя Картлі Луарсаба I у вирішенні важливого питання – суперечки через приналежність Мухранської волості. Вже у 1554 році Парсадан обороняв Картлійське царство від нашествия Сефевідського Ірану. Наступною твердинею Ціцішвілі став замок Атені, де перебувала мати царя Луарсаба – Тамар. Попри відчайдушний опір, ця фортеця також була захоплена, а Парсадан Ціцішвілі потрапив у полон і був переданий у подарунок шаху Тахмаспу I. Помер картлійський лицар у неволі [22, р. 109–111]. Така ж доля спіткала і наступного командувача «Царського Садрошо» – Зазу Ціцішвілі. Вперше він згаданий у документі 1558 року одночасно як сардар і сахултхуцес (один із найвищих придворних урядів – головний скарбник і завідувач справами царського двору) царя Картлі Симона I, прозваного Великим.

Цей правитель – син Луарсаба I – взявся відвоювати країну, майже цілком окуповану іранцями,

підписавши союз з Кахетією. У 1560–1561 роках він спробував звільнити Тбілісі, проте зазнав поразки в битві при Ціхедіді. Один із найвищих воєначальників Симона – Заза Ціцішвілі – потрапив у полон разом з іще кількома картлійськими князями. Придворний іранський історик Іскандер Мунші написав про це так: «Джаджанабег, видатний грузинський амір, був схоплений і відправлений до двору володаря країни» [22, р. 111–112]. Заза, як і Парсадан, помер у неволі. Проте цар Симон не склав зброю, хоч у 1569 році сам потрапив у полон до персів, провівши у в'язниці майже десять років. Звільнившись, він розпочав партизанську війну проти загарбників, звільнивши Лоре, Горі та оточивши Тбілісі. Проте сили були нерівні і в 1590 році Симонові довелося прийняти сюзеренітет Османської імперії, щоб зберегти своє царство. У цей час царською гвардією командує Парсадан Ціцішвілі (ймовірно, названий на честь дідуся, вбитого іранцями). Саме йому та іншому сардару Сулхану Турманідзе 1599 року цар адресує наказ привести військо у бойову готовність. Того ж року Парсадан бере участь у невдалій облозі Горі, контролюваного османами [8, с. 19].

1613 року і Картлійське, і Кахетинське царства були підкорені перською імперією Сефевідів на чолі з шахом Аббасом I Великим. Правитель Персії стратив картлійського царя Луарсаба II, що згодом зарахований до лику святих. Деякий час намісником Аббаса в Картлі був і Парсадан Ціцішвілі. Сардар Саціціано також породичався з царською династією Багратидів, одружившись з донькою кахетинського царевича Георгія – Єленою [8, с. 56]. Таким чином, кров Багратіоні текла у жилах його нащадків, одним із яких (імовірно, онуком) був ще один носій поширеного у роду імені Заза Ціцішвілі – соратник царя Картлі Вахтанга V (1658–1675).

Іншим відомим представником роду в той час був Нодар Ціцішвілі, що видав свою доньку заміж за іншого Багратида – царя Імеретії Арчіла II (1661–1698) – сина Вахтанга V [8, с. 85]. Заза (імовірно, батько Нодара) був вбитий царевичем Георгієм, іншим сином Вахтанга, під час міжусобної боротьби в 1675 році [6, с. 77].

До однієї з них належав Паата Захарович (син Зази) Ціцішвілі, що в 1725 році виїхав до Росії у складі почтукартлі-кахетинського царя Вахтанга VI та заснував грузинсько-російський дворянський рід Ціцішвілі-Ціціанових, найвідоміший представник якого – онук Паати Павел Дмитрійович Ціціанов – генерал Російської імператорської армії, перший російський намісник у Грузії, вбитий персами у 1806 році [9, с. 45].

Інша гілка Ціцішвілі вийшла на історичну авансцену в середині XVIII ст. Її представник Александр Ціцішвілі обійняв уряд сардара в 1740-х роках, після усунення персами лідера старшої гілки – Кайхосро Ціцішвілі [22, р. 116]. Син Александра Давид Ціцішвілі стане зятем царя Картлі-Кахетинського царства Іраклія II, одружившись з його донькою принцесою Маріам (1750–1829). Цю Маріам не варто плутати з царицею Маріам (1769–1850) – другою дружиною останнього грузинського царя Георгія XII (1746–1800), що народила йому шість синів та двох дочок. Вона була донькою князя Георгія Ціцішвілі, сина Вахтанга.

Едішер Ціцішвілі народився в другій половині XVII століття. У 1717–1719 він сахултухуцес – Управитель двору царя-законодавця Вахтанга VI [6, с. 105]. Це одна з найвищих посад у тогочасній Грузії. Проте з невідомих причин потрапляє у царську немилість та навіть вигнаний з країни – разом із синами Кайхосро, Елізбаром і Давидом.

Надалі Едішер і його син Кайхосро служили спадкоємцю престолу царя Кахетії та Картлі – Теймуразу II. Кайхосро Ціцішвілі у 1736–1737 роках вже згаданий як сардар – командувач царської гвардії, а також амілахвар – царський конюший (один із найвищих придворних титулів) [22, р. 114–115]. 1742 році він перейшов дорогу володарю Персії Надір-шаху і його позбавили урядів. Перська влада примусила свого васала – царя Теймуразу II – наказати стратити Кайхосро Ціцішвілі. Що й було звершено того ж року [15, с. 68–69]. Але, на щастя, у Кайхосро Ціцішвілі були нащадки. Про їх долю дізнаємося завдяки судовій справі від 1766 року, де позивачем був онук страченого сардара – Захарія (Заза) Ціцішвілі. Суд у Тбілісі виніс ухвалу в цій справі 5 травня 1766 року, а вже 11 травня свою візу на це рішення наклав цар Картлі та Кахетії Іраклій II Великий.

Право на спадок відсудив лише його син Заза – після раптової смерті Іване у 1765 році. Спір вирішувала призначена царем Іраклієм II судова колегія в складі головного радника Іване Андронікашвілі, секретарів Рамаза, Сарідана, Парсадана та Заала, а також радників Горджаспе, Едішера та Ясе [18].

Таким чином, документ 1766 року – це перша згадка про те, що кахетинське містечко Кварелі належало до володінь роду Ціцішвілі. Власники маєтку в Кварелі у XVIII ст. належали до найвищої еліти Картлі-Кахетинського царства, як і їхні предки – соратники цілої низки видатних грузинських царів, блискучі царедворці та герої битв із загарбниками – персами та османами.

Набіги з боку горців Дагестану були повсякденням Грузії впродовж XVIII – першої половини XIX століття. Існував навіть спеціальний термін – «Лекіаноба», – що позначав напади кочівників. Від цієї біди найбільше страждала Кахетія.

Грузини називали всіх горців Дагестану «леками». Найчастіше винуватцями набігів були конкретні народи – це лезгини та аварці. У боротьбі з ними брало участь кілька поколінь князів Ціцішвілі. Аби збагнути масштаби загрози для грузинів варто згадати: 1722 року лезгинам вдалося взяти штурмом Тбілісі, отримавши з міста контрибуцію у 60 тисяч туманів! [6, с. 111]. Водночас, найчастіше цілі набігів були скромніші: розорення кількох сіл, захоплення здобичі – коней, худоби та полонених.

У 1774 році цар Іраклій II Великий створив регулярну армію – «моріге» – для спеціальної протидії горцям. Одну з найвідоміших перемог над аварцями правитель Картлі та Кахетії одержав у 1755 році саме під стінами фортеці Кварелі [23, р. 56].

Російський підполковник у своєму рапорті перелічує грузинських шляхтичів, які відзначилися особливою хоробрістю в боях з «леками», ставлячи на перше місце князя з Кварелі. Слідом за Іване в документі згадані «Йовсеб і Манучар Ціцішвілі» [1, с. 647–649].

На початок XVIII століття Грузія опинилася перед лицем нової, небаченої загрози – тепер уже з боку «єдиновірних росіян». Укладений як тимчасовий військовий союз, Георгіївський трактат став тим, чим для України Переяславські статті 1654 року – прецедентом визнання «васальної залежності» від Москви. Всі подальші спроби анексії Грузинського Царства з боку Московії спиралися саме на Георгіївський трактат.

Після смерті царя Іраклія II грузинський престол посів його син Георгій XII. Російська імперія, добре поінформована про події, що відбуваються при дворі Картлі-Кахетинського царства, роздмухувала внутрішні протиріччя.

Зрештою, 1801 року російський імператор Александр I видав маніфест про «скасання» Картлі-Кахетинського царства та «входження» Східної Грузії до складу Російської імперії. Після падіння Кахетії Російська імперія одну за одною поглинала грузинські держави – Імеретське царство, князівства Мегрельське, Гурійське, Абхазьке та Сванетське.

Грузини не визнають сам факт анексії – лиш початок збройного протистояння, яке і називають Першою російсько-грузинською війною. Вона почалася 1802 року, її очолили представ-

ники грузинської знаті – князі Оман Джандієрі, Сімон і Давид Кобулашвілі, Іване Андронікашвілі, Йосип та Іване Чавчавадзе, Георгій Ціцішвілі. За два роки грузинів витіснили до гірських районів Картлі [23, р. 84].

Проявом грузинсько-російського конфлікту та боротьби грузинів за свою свободу стало Кахетинське повстання 1812–1813 років. Після падіння Картлі-Кахетинського царства Александр Багратіоні разом з племінником Теймуразом емігрував до Дагестану, під опіку іранських шахів.

Як і принц Александр, кварельські Ціцішвілі були патріотами Картлі-Кахетинського царства та непримиренними ворогами імперської Росії. Збереглися промовисті свідчення російського майора Рейха, що стояв зі своєю ротою в Кварелі, який доповідав про «ненадійність» князівської родини. «Я наказав своїм підлеглим, щоб від князів Ціцішвілі, особливо від Іване з братами, не приймати ніяких напоїв і хліба, і не вживати зовсім, бо їх намір є всіх нас отруїти» [2, с. 303]. Самі російські історики невдовзі визнають: «В силу історичних звичок кахетинці звикли підкорятися лише своїм князям; кахетинець не терпів гніту від плебея» [16, с. 336].

Кахетинці закликали принца Александра Багратіоні, який перебував у Ірані, приєднатися до них і очолити відновлену державу. У вересні 1812 року він зміг повернутися на батьківщину з невеликим військом і укріпився в Тіанеті. На його заклик знову повсталася шляхта Кахетії і Пшав-Хевсуреті, а також окремі князі Картлі [20, р. 5–8]. Як свідчать рапорти російських генералів, першими до табору Александра прибули князі Петре, Солон, Ніколож і Паата Авілішвілі, Елізбар і Захарій (Заза) Ціцішвілі – дядьки прапрапрадідуся Александра Петровського Йовсеба. Багратіоні відступив у гори Хевсуреті, отаборившись у Шаталі [14, с. 119, 123]. Цей пункт став високогірною столицею Александра.

Зі своєї ставки він листувався із грузинськими аристократами, які пішли на російську службу. Сучасні історики захоплюються дипломатичною культурою принца, який грамотно відстоював принципи договору 1783 року у стосунках з імперією [20, р. 8]. Князь Заза Ціцішвілі, що очолював дипломатичні місії ще за життя царя Іраклія II, тепер став ключовим дипломатом Багратіоні – зі спеціальними місіями він об'їздив Північний Кавказ, Дагестан і Черкесію. Скрізь шукав союзників у війні проти Росії [4, с. 373–374]. Його рідний брат Іване Ціцішвілі став послом царевича Александра при дворі єреванського хана [14, с. 231]. Проте міжнародна політична ситуація зміни-

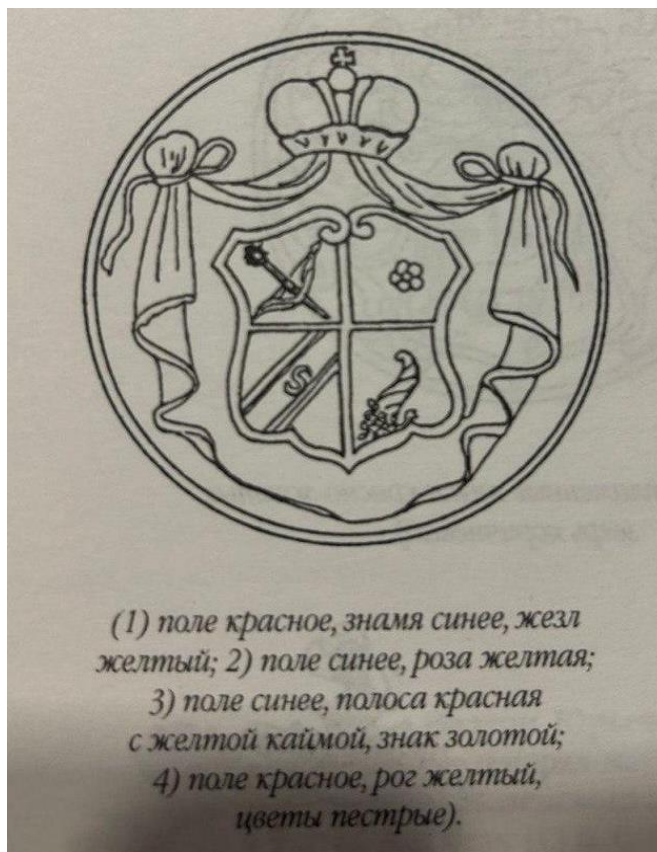
лася не на користь Грузії – після перемоги над Францією та Іраном, Росія зміцнила позиції на Кавказі. Боротьба Александра та братів-дипломатів Ціцішвілі стала безнадійною. Наближалася остання еміграція глави Грузинської Монархії – царевича Александра. Разом із ним виїхали з країни його соратники – Іване та Заза Ціцішвілі, батько та дядько Йовсеба Ціцішвілі. Їхнього далекого родича – Георгія Ціцішвілі, сина Естате, – у 1814 році за участь у «повстанні» вислали на Сибір. Загалом депортували понад 60 грузинських князів-аристократів [14, с. 131–132].

Гірша доля чекала грузинських нобілісів – дворян-азнаурі, які взяли участь у національно-визвольній війні. Понад 500 із них були страчені [10, с. 215].

Саме тоді політемігрант і князь Іване Ціцішвілі потрапив у полон до шамшадинського султана, союзника Росії. По дорозі на каторгу Іване Ціцішвілі помер [14, с. 231]. 1820 року на еміграції у Дагестані помер і його брат Заза Ціцішвілі, що означало кінець політичного центру грузинської опозиції на той час.

Російська дипломатія вирішила і собі поставити крапку у напруженій боротьбі з кахетинськими повстанцями – російський імператор Александр I повернув родині Ціцішвілі в Кварелі більшу частину конфіскованих маєтків [5, с. 755]. Учасником національно-визвольної війни був і Йовсеб Іванович Ціцішвілі. 1801 року він разом із батьком Іване відзначився у битві з лезгинами, що напередодні розорили Кварелі [1, с. 649]. Надалі, як свідчать російські документи, Йовсеб разом із батьком та дядьками приєднався до визвольного руху. 10 липня 1804 року російський генерал Павел Ціціанов рапортував імператору Александру I, що молодий князь Йовсеб Ціцішвілі, що перебував в опозиції до Росії, добровільно прийшов до його табору, висловивши бажання отримати «імператорське прощення». Ціціанов проявив повагу до шляхетської гідності князя, символічно покаравши його «арештом в моїй квартирі на 6 годин, не вилучаючи зброю» [5, с. 166]. Подальший розвиток цієї історії невідомий. Імовірно, що «явка з повинною» Йовсеба насправді була хитрим тактичним кроком, точна мета якого наразі невідома. У будь-якому разі, вже 1810 року Йовсеб Ціцішвілі знову діє проти москалів. 17 листопада російський генерал Тормасов повідомив, що князь на чолі збройного загону атакував село Котелі у Шида-Картлі, жителі якого раніше присягнули на вірність Росії та яке обороняв загін російської гвардії [3, с. 805].

Як і усі аристократичні роди, Ціцішвілі мали власний герб [11, с. 417–419]. В оздобленні Гербу

присутні характерні риси саме кінця 18 – початку 19 століття: французький геральдичний щит в князівській мантиї під князівською короною. Сам Герб складається з чотирьох полів:

– У першому полі – жезл перехрещений з прапором.

– У другому полі – квітка троянди.

– У третьому полі – пояс з накладеним знаком, подібним до літери S.

– У четвертому полі – ріг достатку.

Висновок. Рід Ціцішвілі, подібно до багатьох аристократичних родів в усьому світі, має легенду про свою генезу. В даному разі йдеться про погляд на єврейське походження роду. Цей погляд вкоринився передусім завдяки справді великій тяглій традиції проживання євреїв на території Грузії та їх участі у культурних та соціально-економічних процесах. Ім'я «Ціці» рідкісне для Грузії та, ймовірно, походить від слова «ціцит» – назви юдейського релігійного атрибуту. Наприкінці

XV ст. в історії аристократичного клану стався переломний момент – переселення Зази Панескертелі-Ціцішвілі та його сина Кайхосро з регіону Тао до Картлі. Новою вотчиною роду стали передгір'я долини Дзамі та околиці Нічбісі. XVI–XVII ст. стали часом найбільшого піднесення роду Ціцішвілі, представники якого обіймали найвищі військові та адміністративні уряди в Картлійському царстві. Водночас, у XVII столітті клан Ціцішвілі став розгалуженим і вже на початку наступного, XVIII століття, існували окремі гілки роду, що були пов'язані між собою тільки віддаленими родинними зв'язками. З кінця XVII століття князі Ціцішвілі належали до найіменитіших родів Грузії, тримали різноманітні генеральні уряди в часи правління царів Вахтанга VI, Теймураза II та Іраклія II Великого. Вже на початку XIX століття кварельські Ціцішвілі стануть ключовими посталями національно-визвольного руху проти нового, ще більш підступного ворога – Росії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Том 1. Тифлис: Типография Главного Управления Наместника Кавказского, 1866. 1237 с.
2. Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Том 2. Тифлис: Типография Главного Управления Наместника Кавказского, 1868. 1238 с.
3. Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Том 4. Тифлис: Типография Главного Управления Наместника Кавказского, 1870. 1019 с.

4. Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Том 5. Тифлис: Типография Главного Управления Наместника Кавказского, 1873. 1170 с.
5. Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Т. 6. Ч. 2. Тифлис: Типография Главного Управления Наместника Кавказского, 1875. 1110 с.
6. Багратиони В. История царства Грузинского. Тбилиси: «Мецниереба», 1976. 341 с.
7. Бобринский А. Дворянские роды, внесенные в Общий Гербовник Всероссийской Империи: в 2-х т. СПб.: тип. М. М. Стасюлевича, 1890. (1823–1903). Часть I. 756 с.
8. Горгиджанидзе П. История Грузии. Тбилиси: «Мецниереба», 1990. 182 с.
9. Долгоруков П. Российская родословная книга. Санкт-Петербург: Типография Э. Веймара, 1855. Т. 2. 327 с.
10. История Грузии. С древнейших времен до 60-х годов XIX века. Т. 1. Тбилиси, 1961. 360 с.
11. История родов русского дворянства в 2 книгах. Сост. Петров П.Н. Кн. 1. М., 1991. 400 с.
12. Картлис Цховреба. История Грузии / Под ред. Р. Метревели. Тбилиси, 2008. 456 с.
13. Мамиствалишвили, Э. Грузинские евреи (с эпохи античности до 1921 г.). Тбилиси, 2011. 407 с.
14. Маркова, О. Восстание в Кахетии. Москва: Академия наук СССР, 1951. 332 с.
15. Персидские исторические документы в книгохранилищах Грузии. Тбилиси: Мецниереба, 1977. Кн. 4. Вып. 4, 1977. 127 с.
16. Утверждение русского владычества на Кавказе. Том 2. Тифлис: Типография Я. Либермана, 1902. 573 с.
17. Хаханов А. Грузинские дворянские акты и родословные росписи (Материалы для истории Грузии. Москва: Университетская типография, 1893. 43 с.
18. Центральний історичний архів Грузії, фонд 1448, справа 1282.
19. Шенгелия, П. Г. Заза Панаскертели-Цицишвили. Тбилиси : Сабчота Сакартвело, 1975. 113 с.
20. Kokrashvili K. Anti-Russian Demonstrations in Georgia in the First Half of the XIX century // Russian Expansion in the Caucasus and Georgia. Georgian Foundation for Strategic and International Studies, 2020. P. 1-14.
21. Lang David M. Prince Ioann of Georgia and his "Kalmasoba. American Slavic and East European Review. Volume 11, Issue 4 , December 1952. pp. 274–287.
22. Michitashvili M. For the historical-chronological issues of the military army district of the King and the position of Commander (the 15th and 18th centuries). Gori State Teaching University. Centre of History and Archaeology: Collection of the works. № 9. 2016. P. 97–110.
23. Suny R. G. The Making of the Georgian Nation. Bloomington: Indiana University Press, 1994. 418 p.

REFERENCES

1. Aktyi, sobrannyye Kavkazskoy arheograficheskoy komissiey (1866). [Acts collected by the Caucasian Archaeographic Commission]. Vol. 1. Tiflis.. 1237 s. [in Russian]
2. Aktyi, sobrannyye Kavkazskoy arheograficheskoy komissiey (1868). [Acts collected by the Caucasian Archaeographic Commission]. Volume 2. Tiflis. 1238 s. [in Russian]
3. Aktyi, sobrannyye Kavkazskoy arheograficheskoy komissiey (1870). [Acts collected by the Caucasian Archaeographic Commission]. Volume 4. Tiflis: Printing House of the Main Administration of the Viceroy of the Caucasus,. 1019 s. [in Russian]
4. Aktyi, sobrannyye Kavkazskoy arheograficheskoy komissiey (1873). [Acts collected by the Caucasian Archaeographic Commission]. Vol. 5. Tiflis: Printing House of the Main Administration of the Viceroy of the Caucasus,. 1170 s. [in Russian]
5. Aktyi, sobrannyye Kavkazskoy arheograficheskoy komissiey (1875). [Acts collected by the Caucasian Archaeographic Commission]. Vol. 6. Part 2. Tiflis: Printing House of the Main Administration of the Viceroy of the Caucasus, 1110 s. [in Russian]
6. Bagrationi, V. (1976) Istoriya tsarstva Gruzinskogo [History of the Georgian Kingdom]. Tbilisi: "Metsniereba". 341 s. [in Russian]
7. Bobrinskiy, A. (1890) Dvoryanskie rodyi, vnesennyye v Obschiy Gerbovnik Vserossiyskoy Imperii [Noble Families Entered in the General Armorial of the All-Russian Empire] in 2 volumes. St. Petersburg: type. M. M. Stasyulevich,. (1823–1903). 756 s. Part I. [in Russian]
8. Gorgidzhanidze, P. (1990) Istoriya Gruzii [History of Georgia]. Tbilisi: "Metsniereba". 182 s. [in Russian]
9. Dolgorukov P. (1855). Rossiyskaya rodoslovnaya kniga [Russian Genealogical Book]. St. Petersburg. Vol. 2. 327 s. [in Russian]
10. Istoriya Gruzii. S drevneyshih vremen do 60-h godov XIX veka [History of Georgia from Ancient Times to the 60s of the XIX century]. Vol. 1. Tbilisi, 1961. 360 s. [in Russian]
11. Istoriya rodov russkogo dvoryanstva v 2 knigah [History of the Families of the Russian nobility in 2 books]. (1991). Book 1. Moscow. 400 s. [in Russian]
12. Kartlis Tshovreba. Istoriya Gruzii [History of Georgia]. (2008). Ed. R. Metreveli. Tbilisi,. 456 s. [in Russian]
13. Mamistvalishvili, E. (2011) Gruzinskie evrei (s epohi antichnosti do 1921 g. [Georgian Jews (from Antiquity to 1921)]. Tbilisi. [in Russian]
14. Markova, O. (1951) Vosstanie v Kahetii [Uprising in Kakheti]. Moscow. 332 s. [in Russian]
15. Persidskie istoricheskie dokumentyi v knigohranilishchah Gruzii [Persian Historical Documents in Georgian Book Depositories]. Tbilisi: "Metsniereba", 1977. 127 s. [in Russian]
16. Utverzhdenie russkogo vladychestva na Kavkaze [Establishment of Russian Rule in the Caucasus] (1902). Volume 2. Tiflis, 573 s. [in Russian]
17. Hahanov, A. (1893) GruzinskIe dvoryanskIe aktyi i rodoslovnIyi rospisi. MaterIalIy dlya istorIi GruzIi [Georgian acts of nobility and genealogical paintings (Materials for the history of Georgia)]. Moscow. [in Russian]

18. Centralnij istorichnij arhiv Gruziyi [Central Historical Archives of Georgia]. fund 1448, right 1282.
19. Shengelia, P. G. (1975) *Zaza Panaskerteli-Cicishvili* [Zaza Panaskerteli-Tsitsishvili]. Tbilisi: Sabchota Sakartvelo. 113 p. [in Russian]
20. Kokrashvili, K. (2020). Anti-Russian Demonstrations in Georgia in the First Half of the XIX century. Russian Expansion in the Caucasus and Georgia. Georgian Foundation for Strategic and International Studies. P. 1–14
21. Lang David, M. (1952) Prince Ioann of Georgia and his “Kalmasoba”. American Slavic and East European Review. Volume 11, Issue 4 , December. pp. 274–287
22. Michitashvili, M. (2016). For the historical-chronological issues of the military army district of the King and the position of Commander (the 15th and 18th centuries). Gori State Teaching University. Centre of History and Archaeology: Collection of the works. № 9. P. 97–110
23. Suny R. G. (1994). The Making of the Georgian Nation. Bloomington: Indiana University Press, 418 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025
Дата публікації: 23.10.2025